

“לגדולים הכל מותר”*

מאת: יוסף חנני

בתערוכה הבינלאומית של ספריילדים ונוער שנערכה בדיסבורג, גרמניה, זכה הספר “לגדולים הכל מותר”, בפרס לשנת 1973. פרס זה, הוא הפרס הספרותי היחיד שאותו מעניקה ממשלת-בון כל שנה לספר תמונות, ספריילדים, ספר נוער, או ספר שימושי לנוער, הן אם הכתוב עוסק ביצירה אשר לשונה הלאומית היא גרמנית של סופרים בני זמננו והן בתרגומים לשפה הגרמנית.

פרס זה, נחשב כאחד האמצעים החינוכיים לעידוד ספרות הילדים והנוער. ויתירה מזו: זה נועד לכוון מבוגרים בבחירת ספר מתאים לילד. הצוות האחראי לבחירת הספרים ואף להרכב חברה-השופטים, הכין רשימת ספרים מתאימה להורים ולמחנכים מחפשי דרכים ולקוראים המבקשים חומר ספרותי לילד.

הספר “לגדולים הכל מותר”, נכתב בידי הסופרת ההונגאריה אווה ואניקובסקי. בן-ארצה לסלו ראבאר אייר אותו. הספר הופיע בבודאפסט בשנת 1965 ובשיתוף פעולה עם “קורבינה” בבודאפסט ב-1973 בגרמנית.

הספר ההדור על תוכנו וצורתו, פותח פתח נוסף למחשבה מחודשת על מהותה של ספרות — ילדים. אין אנו יכולים להתעלם מן העובדה, כי את ספרות הילדים כותבים המבוגרים. בין ה“מחברים” למיניהם, נמצאים גם כאלה אשר שכחו מזמן מהו עולמו של הילד, או שאין להם כל זיקה להווייה הילדית. הדבר קשה, כמובן, יותר אם שני הגורמים האלה מצטרפים יחד. אחת הבעיות “בכתבת” המבוגרים לילדים היא ההצצה דרך “חלון חממה שהעלה דוק של אדים פדגוגיים”. זו יש בכוחה לעיתים מזומנות תוך כדי הבלטת המגמה החינוכית, לבלוע אל קירבה את הביטוי האמנותי על צורתו ותוכנו גם יחד.

בספר של אווה ואניקובסקי “לגדולים הכל מותר”, יש צירוף מופלא של “צורה ותוכן”, הציורים של לסלו ראבאר עומדים על גבול הציור הילדי וכל קורא צעיר, עיניו

* “Große dürfen alles”, Eva Janikovsky, illustrationen von László Reber. Anrich.

ולבו נמשכים אחרי הקווים הטעונים מטען ריגושי מאופק וביטוי אמנותי עמוק. הציורים מתמזגים באופן הרמוני בתום של עמקות ותחושת עולם-הילד למשפטים הקצובים, הקצרים של הסיפור.

הספר אין בו "עלילה" במובן המקובל של המושג הזה, אך יש בו מירקם סיפורי (ואף זה בנורמות לא רגילות!) המצטיין בהבלטת עולמו הנלבט של הילד שהמבוגרים מקימים עליו חומות של איסורים וחרמות, המחריבים עליו עלומו התמים והעשיר בהרפתקאות. זהו סיפור על ילד תוהה על סביבתו הקרובה ביותר; על אביו ואמו, המבקשים ללא הרף לכוון אותו לפי הבנתם המבוגרת ולסמן לו ציוני-דרך בהילוכו ובדרך התפתחותו הטבעית.

מתוך התבוננות ועצב רב, מגיע הילד למסקנה, כי להיות ילד זה עניין מביך ביותר. כי יפה וטוב יותר להיות מבוגר. המבוגרים מטיפים תמיד "מוסר" לילדים והם נהנים כאשר הקטנים מתנהגים כילדים טובים. השאלה המטרידה ביותר היא: "מה יוצא להם מזה?"

הילד שנדחסים עליו כל מיני תחומי-איסורים, מבקש להבין אותם. הוא רוצה לפרוץ את ה"איסורים" הכובלים עליו. ההורים, שהם אנשים מבוגרים אינם עושים מה שישיר בעיני הילד. השאלה שנשארת ללא מענה, מעיקה על הילד. תוך כדי תהייה על איסורי ההורים ועל קביעת נורמות של התנהגויות לו ועל אופן השגתם את עולמו, הוא נמצא למד גם את עצמו המתבונן, המתקומם.

הצורה הגראפית בספר זה, היא בעלת חשיבות ממדריגה ראשונה, מאחר שספר זה, חורג מן המסגרות המקובלות של עמודים, בשורות וציורים. המשפטים הקצרים, הרמוניים, מאוירים באיורים שהם לא רק משלימים את הכתוב — כפי שהננו רגילים לומר — אלא חלק אורגאני מן המסופר. מן הפסוק הכתוב ומן האווירה הכללית של צירוף שהננו מכנים בשם ס פ ר .

הסיפור פותח (העמודים בלתי מסומנים ואף לכך משמעות!) במשפט: "כל הילדים יודעים / וגם הקטנים / כי הרבה יותר שמח להיות בלתי מחונך / ולא להיות ילד טוב". בין הפסוקים הקצרים (שאינם מופיעים בסדר זה שהבאתים כאן!) מופיעים ציורים של ילדים וילדות — וביניהם ציור צבעוני של ילד בקו ילדי מופלא, המשנה את הבעת פניו ותנועות גופו בהתאם לתוכן המשפט. אין אתה יודע איזה ביטוי אמנותי גובר פה, המלים במחברן, או הציורים בקומפוזיציה שלהן. הפשטות, התום, הקווים הטעונים מטען אמונותי רב שובים את העין ואת הלב. להיות ילד טוב* זה משעמם נורא. זה מעייף. כאשר יושבים על הכסא, נרדמות הרגליים. כשהולכים לרחוץ את הידיים, כמצווה, כבר מסובים הכל לשולחן, קודם שגמרת את הרחיצה שלך.

כשאהיה גדול, חולם הילד, לא אשב על כסא. תמיד אכרע ברך כשאהיה גדול, אנעל תמיד נעלי התעמלות, אשתה מים לאחר אכילת המרק. ברחוב אלך לאחור. אך בינתיים, מוסיפים ההורים לחנך אותו לפי דרכם שלהם: אל תהיה "בלתי מחונך".

* בגרמנית: brav, שעניינו — הגון, חשוב ונכבד.

היה ילד טוב (brav). עשה מה שמצווים עליך. אל תכסוס צפריים. עליך לברך "בשלוש" בקול נעים ורך, ללכת לישון דוקה בשעה שבטלזייה סרט מעניין. אסוף צעצועיך המפוזרים. ועוד כל מיני איסורים ההופכים את חיילך לעינוי ומקוממים אותו נגד המבוגרים שאינם מבינים ללבו ודוחסים בנפשו סבכים לעתיד לבוא.

המשפטים הקצרים מפוזרים על פני העמודים המצויירים, לאורך ולרוחב; פסוקים מלוכסנים וישרים. מהם באותיות קטנות ומהם באותיות מאירות עיניים, הבאות להדגיש את הטעון הדגש בעיניו של הילד — המחברת.

הנה למשל דף אחד (בלתי ממוספר !):

— הגדולים יכולים לעשות מה שהם רוצים.

— הילדים חייבים לעשות מה שהגדולים רוצים.

הגדולים אומרים תמיד לילדים:

— לבש את הסודר !

— רחץ את הידיים !

— אל תכסס את ציפרייך !

— השגח בדרך !

— אסוף את צעצועיך !

קומפוזיציה של אותיות קטנות וגדולות, קהות ומאירות יותר המתנגנת בתוך הרמוניה של מלים וציורים. על יד כל משפט מופיע הילד המצוייר, המגיב בהבעת פנים, בתנועות-ידיים וגוף על האיסורים המותזים עליו מכל עבר בידי האם והאב. לשני ההורים "המחנכים" פנים גרוטסקיים. לכף-היד שלהם אצבע — "איסורית" כסימן קריאה מוכיח ומזהיר.

כאשר הילד איננו טוב, מיד זה "נחשב" בעיניהם והם מרבים להוכיח בעונג מטריד את הילד הקטן:

"כמה פעמים עלי לומר לך שאתה צריך לרוחץ את הידיים שלך?! ככה אינך יכול לשבת לשולחן! המוטיב הזה חוזר, כמו ביצירה מוסיקאלית, בוואריצות שונות כשהוא נשאר הדומיננטי בהן. בדף מנגד, אנו רואים את הילד עומד למטה, בירכתיים, כמי שהוטל לעומק תחת עומס המשפטים והאיסורים ופסוקים כקרניים ניתזות סביב ראשו הנבוך באותיות בולטות — מאירות וקטנות יותר: "כמה פעמים עלי לומר לך?!" מלים אלה ערוכות בחן גראפי המושך לא רק את עין הקורא, אלא גם תובע ממנו את הזדהותו עם עולמו הנפגע של הילד.

הגדולים חוזרים כל כך הרבה פעמים על האיסורים שלהם, עד שהילד נעשה "טוב". הגדולים חוזרים כה הרבה פעמים על האיסורים שלהם, עד שהילד נעשה "טוב". הוא רוחץ את ידיו. לובש את הסודר שלו. משגיח בדרך. הוא לא כוסס את הצפריים שלו. מסדר את הצעצועים המפוזרים שלו. אז שמחים הגדולים ואומרים: "הרואה אתה ילדי, הרי יכול אתה להיות גם ילד טוב!" אבל ישנם גם אחרים המניעים ראש ואומרים: "למה זה היית קודם לא מחונך, ילדי?" הגדולים שמחים רק אז, כאשר נהיים טובים.

מה יש להם מכל זה ? !

אבל כשאהיה גדול, אהיה שונה בהחלט.

אעשה הכול מה שאני ארצה.

ואמנם נוהג "הגדול" עם הילדים שלו בשינויים רבים ממה שנהגו בו הוריו.

אך מאחר שגדול הנהו וחזק והם קטנים וחלשים, זוכה הוא תמיד במשחקים.

הקטנים גאים על זכייתו. כשהאב המבוגר, קונה בלונים צבעוניים לילדים שלו,

הבלון שלו הוא הגבוה. בקיץ, כשהוא קונה לילדים גלידה, רק המנה שלו, היא

השמנה במנות, מפני שהוא הגדול, האב. הוא גם עולה על תל-השלג הגבוה ביותר,

מפני שרגליו ארוכות וחזקות יותר.

הדוגמאות ש"הקטן" חולם עליהן לעשותן כאשר יהיה גדול הן "מתקדמות"

וחינניות. הן ניזונות מן השיעורים הרבים אשר ניתנו לו ושימשו לו לקח טוב. אך

בינתיים — הוא קטן ועד שיהיה מבוגר, עליו עוד לגדול כל כך הרבה.

וכשאהיה גדול :

— אז אשב בידיים מלוכלכות לשולחן.

— אלבש חולצה בשרוולים קצרים.

— לא אשגיח בדרך ואפול על אפי.

— אכסוס את הצפרניים.

— אפזר את הצעצועים בכל מקום.

ועוד הרבה דברים שאני לא רוצה בכלל לדבר עליהם.

ובסיום :

— אני שמח שאהיה גדול.

— רק דבר אחד אני לא מבין :

— אבא ואמא הם גדולים.

— הם רוחצים את הידיים.

— הם לובשים את הסודרים שלהם,

— שמים לב בדרך,

— לא כוססים את הצפרניים,

— ומסדרים את כל החפצים שלהם.

— לשם מה ? ! אני אשאל אותם פעם.

וטוב כי ישנה שאלה.

"כל דורות בני-האדם הם בגדר אדם אחד הקיים תמיד והשואל בלי הפסק", אמר

פסקאל. אווה יאניקובסקי יודעת לשאול בחכמה שאלה, תוך כדי מתן "צורה"

ל"תוכן". תבנית הספר "לגדולים הכל מותר" תלוייה בנקודת המוצא של

המחברת — "הילד השואל". הצייר העניק ל"תוכן" את ההתבוננות הברוכה.

וכמו להרבה בעיות יסוד, אין תשובה גם לזו שבפי הילד פרט להד האמנותי

המהדהד בנפשנו עם סיום הקריאה.

המהדד בנפשנו עם סיום הקריאה.

אף זו היא תשובה !